

hoz, akik közül azonban ott Genette-et – benyomásunk szerint – tán túlértékeli, s tán nem eléggé figyel, vagy elnézéssel tudomásul veszi, hogy több az ötlet nála, mint a szerves összetartó elem. A könyv e részére azonban külön kritikát kellene szánnunk, hiszen mindenik szerző egy-egy gondolatépítményt vélt s igyekezett emelni. Mindenesetre azoknak, akik számára nyelvi vagy bármilyen más okból elérhetetlenek e szerzők, tanulságosak s jól tájékoztatók e viszonylag rövid tanulmányok.

5. Ami az egyes kritikákat, elemzéseket illeti, valamennyi értékes. Legszellemesebb közülük talán a Závada-könyvről írott. Joggal jegyzi meg, s joggal ítéli úgy, hogy népszerűsége s gyors elkelése némileg éppen tagadhatatlanul ötleter, de éppoly tagadhatatlanul egy kissé kalendáriumos s ponyvaközeli nyelvi s jelentéstani ötleteinek, előadásmódjának is köszönhető, bár, persze, távolról sem csak annak.

6. Amivel tán nem vagyunk egy véleményen, az az egyes írók értékelése. Mándyt többre tartom, s azt hiszem, az egyik – ha nem éppen a – legjobb novellista a háború óta. Ottlikkal is becsülőbb lennék. Az, amit hiányol belőle, nagyon is okkal, joggal hiányzik. Abban a kis városban – a mai ország tán legszebb, legigazibb kisvárosa – iskoláztam én is. S tudom, hogy mily szigorú elkülönültségben éltek amaz intézet nevelői. A város két leánygimnáziuma, egy katolikus s egy evangélikus, tanulóinak álma volt a velük való találkozás, s maradt is mindörökké álmom. Sem misét, sem istentiszteletet nem a város négy szép keresztény templomában hallgattak. Külön kápolnájuk volt a nagy épülettömbben, amelyet a kis Gyöngyös-folyó választott el, s csak a városon kívül volt rajta a lakosságnak is igénybe vehető híd. Igaztalan volnék, ha ezt osztálygögből magyaráznám. Valami sajátos küldetésstudatot és magatartást próbáltak beléjük nevelni, egy inkább ködös, mint akár jó, akár téves megfontolásból.

S még két megjegyzést: alig van ember, aki-ben valaminő teleologikus magyarázat vágya föl ne merülne. Babits Ágostont és Pascalt ennek jegyében emeli az európai gondolatvilág élvonalába. Legyen szabad itt két félig anekdotikus példára hivatkozni. Proust egyszer azt mondta, nem érti, hogy Balzac különböző nevekkal és helyszínekkel hogyan tudta szinte egész pályáján ugyanazt írni. A másik hazai:

Móricz meglátogatta a már egészen világidegenné lett Gárdonyit, aki ablaktalan, tetővilágításos szobát építtetett, hogy elmélkedésében ne zavarja semmi. Móricz, az alapvetően extrovertált, azzal zárja beszámolóját, hogy ilyen jó beszélgetése szinte soha senkivel nem volt.

A másik egy szorosabban vett művészi-nyelvi mozzanat: *a művészi próza eufóniája*. Ez először határozottan tán Asboth János regényében mutatkozott nálunk, s lett művet jellemzővé. Majd Krúdynál, Márai Krúdy-regényében, aztán Füst Milán FELESÉGEM TÖRTÉNETÉ-ben s annyi másnál alig tudatosult, de jól érzékelt jellemzője a művészi prózának.

Mindezek azonban nem hibák, inkább csak apró észrevételek, javallások, amelyek nem teszik kétségessé, hogy Angyalosi könyve nemzedéke java terméséhez tartozik.

Németh G. Béla

A FRANCIA SZÉLSŐJOBBDAL AZ ELSŐ KULTÚRHARC ÉS VICHY KÖZÖTT

Ludassy Mária: *Fehér jakobinizmus. Charles Maurras és az Action Française Kávé Kiadó, 1998. 108 oldal, 980 Ft*

A téma ismerőjének a cím értelmezésre szorul. A Maurras nézeteit, az Action Française ideológiáját elemző tanulmány ismertetésének kézenfekvő címe a Dreyfus-per és Vichy között lehetne, Ludassy Mária eszmetörténeti munkásságának figyelemmel kísérei számára pedig talán az, hogy De Maistre-től, mondjuk, Céline-ig vagy Drieu La Rochelle-ig. A cím magyarázatát későbbre halasztom.

Ha valaha opponensi véleményt írnék, akkor ki kellene térnem a „témaválasztás fontosságára”. Ludassy Mária eszmetörténeti összegzésének fontosságát az adja, hogy az a francia szélsőjobboldaliság, amely Maurrasval az Action Française-zel jelent meg a politikai színtéren, a kombattáns jobboldaliság előtörténetének azáltal lett rendkívül fontos része, hogy a modern szélsőjobboldaliság esz-

mei műhelye volt. Felületes ismerettel azt mondhatnánk, hogy Franciaországban a szélsőjobboldal saját erőből soha nem győzött a baloldal felett, a francia szélsőjobboldaliság, eltérve a német, osztrák, magyar, orosz, román, olasz, spanyol szélsőjobboldaliságtól, nem ragadott magával tömegeket, „ordas eszméi” nem váltak tömegmozgalmak ideológiájává, a francia politikai világ marginális jelenségei maradtak, s így nem is érdemlik meg azt a figyelmet, amelyet L. M. szentel nekik. Ennek a lehetséges véleménynek ellenvenhethetném azt az ad autoritatem érvet, hogy rámutatok: a tömegmozgalmak szervezésére képesnek bizonyult olasz és német szélsőjobboldaliság ideológusai már a húszas években – nyomukban a náciizmus-szerecsenmosdatással elhíresült rangos nyugatnémet szaktörténész, Ernst Nolte *DER FASCHISMUS IN SEINER EPOCHE* (1960) című könyvében – rámutattak arra, hogy az Action Française volt az az ideológiai műhely, amely – talán éppen azért, mert a tömegeket nem tudta magával sodorni – „vegytisztá” formában fejtette ki a tömegmozgalmak számára azt az eszmerendszert, amelyet a tömegmozgalmak tömegideológiáikban felhívítottak.

Ez a szempont felveti, hogy Ludassy könyvének a címe hogyan viszonyul a jobboldali eszmerendszer tömeghatásának problémájához. A történeti vagy klasszikus jakobinizmus erőteljes népi tömegbázissal rendelkezett. Nem fogta át a francia forradalom egész tömegbázisát, sőt annak többségét sem képezte 1793-ban sem, de kétségkívül jelentős tömegbázisa volt. L. M. helyesen minősíti „*fehér jakobinizmusnak*” az Action Française (továbbiakban AF) törekvését, amely a jakobinizmushoz hasonlóan egy kiépítendő diktatúra szekerébe akarta fogni a szociális elégedetlenség tömegeket mozgató ideológiáját. Példásképpen, a dolog lényegének megfelelő süllyel írja le, hogy Maurras hogyan keresett (és talált!) szövetségest a forradalmi szindikalizmus ideológusának, Georges Sorelnek erőszakimádó antikapitalizmusában. A törekvés valóban „*fehér jakobinizmus*”, az eredmény azonban elmarad a történeti jakobinusoké mögött. Az AF 1909-es kongresszusán a Maurras-hoz csatlakozott, Proudhon (egyebek mellett antiszemita indulatú) forradalmisága által ihletett sorelista, a jellemző Georges Valois álnéven író G. Gres-

sen bejelentette a kör szakszervezeti tagozatának, a Cercle Proudhonnak a megalakulását. Az 1945 utáni francia szélsőjobboldal markáns ideológusa, Henry Coston úgy jellemzi ezt a tagozatot, hogy úgy viszonyult az AF-hez, mint a CGT a kommunista párthoz (*Dictionnaire de la politique française*, 1967), a különbség azonban az, hogy a CGT hatalmas szakszervezeti szövetség volt, a Cercle Proudhon viszont lábra nem állt próbálkozás maradt.

Az originális jakobinizmus a Saint Antoine nyomornegyed tömegére támaszkodva, „alulról” ragadta meg a hatalmat és tette azt zsarnoksággá, az olasz fasizmus különítményeivel, tömeget magával sodorva szintén alulról ragadta meg a hatalmat. A francia szélsőjobboldal erre nem volt képes, noha az előkészítésben orszlánrésze volt. Az AF nem csupán az első nagy ideológiai műhely volt, hanem keretében jelent meg a rohamosztag. L. M. utal a „királyrikkancsok” szerepére (47.). Fejtegetését indokolt kiegészíteni azzal, hogy a „Camelots du roi” nem csupán aktivisták voltak, akik mozgalmi munkában árulták az AF azonos című újságját, hanem sportegyesületekben „izompacsirtává” edzett egyetemista úrigyerekek, akik azokkal a szocialista aktivistákkal szemben, akik időgépük szavára hallgatva követték TGM felhívását, és fel akarták borogatni a royalista standokat, nem csupán meg tudták védeni azokat, de mindjárt laposra is verték a támadókat. A „Camelots du roi”-aktivitás a későbből ismert dinamika szerint mozgalmi alszervezeté fejlődött, lapterjesztői feladatuk teljes körű R-Gárda-tevékenységgé bővült. Védtek az AF-gyűléseket és utcai felvonulásokat a szocialista támadásokkal szemben, majd offenzívába mentek át a szocialista gyűlések és felvonulások ellen. Megjelent a fasiszta paramilitáris alakulat, a különítmény csirája, de a Dreyfus-harcok idején nem volt képes arra, hogy alulról, az utcáról megdöntse a köztársaságot. Ennek elképzelése csupán katonai puccsként, „felülről”, a meg nem nyert tömegek kizárásával volt elgondolható. Erre sem került sor, hacsak a rokon nacionalista szervezet, a könyvben is említett Ligue des Patriots gyermekpuccskísérlétét nem vesszük számításba, amely úgy történt, hogy a liga vezére, Paul Déroulède hazaffyas költő a Mars-mezei szemlén zsakettben a díszszázad elé pattant, és elkezdett felolvasni egy felhívást, amely arra

szólította fel a nemzet hadseregét, hogy vegye át a hatalmat. Természetesen nem tudta végigolvasni. A francia szélsőjobboldal később sem tudott tömegbázist szerezni. A már említett Valois 1925-ben alakított fasiszta pártocskája megmaradt az AF MIÉP-jének, s ugyanúgy nem állt lábra, mint a Cercle Proudhon. Viszonylag a legnagyobb bázishoz akkor jutott a francia jobboldali radikalizmus, amikor a harmincas évek elején La Rocque kapitány az AF-től függetlenül megszervezte a magukat érdemeikhez képest mellőzötteknek érző veterán frontkatonákból a „Tűzkereszt” mozgalmat. Ez a mozgalom sem tudta megismételni a jórészt szintén hasonló mozgalmi bázisról indult olasz fasizmus sikerét. 1934 drámai februárjában csak egy turbulens tüntetésre futotta; „Marcia su Paris”-ra nem. Az ellenhatásként létrejött Népfront tömegmozgalma pedig hamarosan elsöpörte a „Tűzkereszt”-et. A Népfront-kormány az AF-közeli jobboldal csak a „Cagoule” (csuklya) csúfnéven emlegetett tisztí szervezkedést tudta szembeállítani, azonban ennek is, miként az AF-nek, csak az 1940-es összeomláskor jött el az ideje. A harmincas években egy AF-vonzáskörtől független próbálkozás hozta létre nem az „integrális nacionalizmus” radikalizálásaként és tömegmozgalommá fejlesztéseként, hanem „echte” német példát követve a Parti Populaire Français-t (PPF), a talajgyökérről metszett francia náci pártot (vezetők: a francia kommunista párt második emberéből renegáttá vált Jacques Doriot és a szocialista pártból szalasztott Marcel Déat – utóbbi a nevezetes MOURIR POUR DANZIG cikk szerzője). Teljes kudarccal. Ludassy munkája példászerű eszmetörténeti összegzés. Egyetlen apróságot találtam, amibe egy klasszikus opponens beleköthetne: egy első világháborús Maurras-cikk egy kifejezést holocaustnak fordítja. (61.) Ebbe bele lehet(na) kötni már azzal is, hogy szabad-e magyarra idegen szóval fordítani, s persze azzal, hogy a holocaust kifejezést Maurras még nem ismerhette. A könyvhöz is méltatlan volna, ha a recenzens rekapitulálni igyekezne azt a rekapitulációt, amelyet L. M. Maurras elméletén elvégez. Értelme csak annak van, ha még erősebben aláhúzza az összegzés aktuális vonatkozásait, ha latenciákat manifesztál, és ha megkísérel néhány könyvben mondottat továbbgondolni. Az első lehetőséget illetően

a legfontosabb aktuális vonatkozás, hogy az ízig-vérig etatista Maurras a jóléti állam etatizmusát egyértelműen elítéli. A hatalmi állam alapjáról elveti a szociálisan gondoskodó államot. A hatalmi állam, az „állam” par excellence attribútumai: hadügy, külügy – azaz a politika, mint olyan. Ezt az elvet foglalja össze Maurras L. M. által jelentőségének megfelelően tárgyalt, minden vonatkozásában körüljárt doktrínája: „*politique d'abord*”: a „*politika mindennekelőtt*”. Maurras az államnak más feladatok ad: „[az állam] *kórházgondnok lesz és iskola-mester, a szépművészetek megrendelője és gyufagyártó, dohánykereskedő és közlekedésszervező. A demokratikus állam univerzális kenyérszállító és pénzváltó*” – idézi L. M. saját fordításában. (60.) Előttünk áll a jóléti állam karikatúrája, évtizedekkel azelőtt, hogy megvalósult volna. Sietek hozzátenni az archaikus ellenpéldát: Bismarck, amikor annyira félt az 1876-os vasérc-behozatali vámra reagáló szocialista fogyasztói elégedetlenségtől, hogy a hírhedt szocialista törvénnyel betiltotta a szakszervezeteket és a szociáldemokrata pártot 1878-ban, azzal ellensúlyozta a munkásság számára a szakszervezeti érdekvédelem elvesztését, hogy létrehozta a világon először a kötelező, állami, három pilléren (munkavállalói részesedés, munkaadói részesedés, állami részesedés) álló társadalombiztosítást, a majdani jóléti állam alapintézményét. Ezt látja Maurras abban, hogy az állam „*kórházgondnok*” lesz. Ludassy az idézet folytatásában kiemeli a jóléti állam ma aktuális problémáját: azon túl, hogy már Maurras is azt hangoztatja, hogy a jóléti állam pazarló, az előbbi idézethez ez csatlakozik: „[A demokratikus állam] *elveszi a kenyeret és a bort a gazdag raktárából és pincéjéből, hogy elossa azt, és ha már kifosztván minden gazdagot, nem talál több elosztani való gazdagságot, a nyomort fogja adminisztrálni, és az éhínség elnöke lesz.*” (Uo.) – Továbbá: „*Aki demokráciát mond, az a fogyasztást támogató kormányzatot mond, az minden szabadságok legsterilebb formáját, az individuális fogyasztás botor pazarlásának szabadságát igenli.*” (AF, 1913. ápr. 18.) Íme a jóléti állam anyagi alapjának, a demokratikus jövedelemredisztribúciónak jobboldali radikális bírálata. A kérdés a Maurras-cikk megírásának idején már aktualitást nyert. A francia baloldal fő követelése a progresszív adó volt. Azonban a radikális párti, „dreyfusard” Waldeck-Rousseau-kor-

mány sem meri bevezetni. A mai jólétiállamkritika szembeállítja a közszolgáltatásokban megnyilvánuló „közösségi fogyasztást” az egyéni fogyasztással. A szocialista jóléti állam olcsó villamost adott a proletároknak (Vörös Bécs a húszas években), a náci jólétiállam-karikatúra Volkswagent adott kispolgárainak. Maurras számára a jóléti állam még azonos a fogyasztói társadalommal. Az AF is elismeri állami gondoskodást. Ez az uralkodó által adományozott előjogok és „szabadságok” (mentességek) formájában történik. A jólét emberi jogon jár mindenkinek egyformán, a privilégium az arra méltóknak érdemeik arányában.

Fontos aktuális utalás, amely felidézi, hogy Maurras is (mint – hogy csak az m betűsöknél és magyaroknál maradjunk – Milotay, Magyar Zoltán) a moszkvai perek utáni sztálinizmust elismeri ízlése szerint való nemzeti rémuralomnak. (93.)

Latenciákat aktualizálva: Maurras „*fehér jakobinus*” vonása a jobboldaliság radikalizálásának törekvése. Innen a „*konzervatív forradalom*” formula. Az 1945 utáni német szalonneonacizmus magának vindikálja a kifejezés eredetét, s azt feltételezi, hogy legjelentősebb ideológusától, Armin Mohlertől származik, aki 1950-ben adta ki *KONSERVATIVE REVOLUTION* című, kétségkívül invenciózus és jelentős könyvét. Mások rámutatnak, hogy a kifejezés Maurras második legfontosabb előfutáránál (az első De Maistre), Edouard Drumont-nál már megjelenik. Ez azonban nem változtat azon, hogy a „*konzervatív forradalom*” valóban a „*fehér jakobinizmus*” adekvát jelszava.

Latensen benne van L. M. összegzésében, de manifest módon nem tér ki rá, az, hogy Maurras „*integrális nacionalizmusának*” két jobboldali eszmei hagyomány volt a forrása, két hagyomány, amely nem harmonizált maradéktalanul. Az egyik természetesen De Maistre (és Bonald is). A „hóhér” eszményítője elméleti munkásságában az abszolutizmust idealizálta. Végső ihletője Hobbes volt. Számára az ellenpozíció Rousseau tézise az ember természetes jóságáról. Sajat tézise Hobbest is követve az, hogy az ember természeténél fogva vad, s vadságát az Uralom hivatott megzabolázni. A nép annál alkalmasabb a civilizációra, minél jobban elnyomják. A szabadság vad indulatainak enged utat. A lelki elnyomást az egyház hajtja végre, a fizikait a hóhér. Ezért

szól De Maistre két főműve a pápáról és a hóhérról. A másik ihlető a nem csupán eszmékben megfogalmazott, hanem valóságos politikai mozgalomban megjelenő royalizmusnak földbirtokosi hagyománya, ideológiaként a szerves fejlődést historizáló eszméje. Ez a mozgalom a forradalom alatti strasbourggi ellenforradalmi központra, az ott megfogalmazott eszmékre megy vissza (fő ideológus Antoine Rivarol – Burke eszmétársa és levelezőpartnere). De Maistre XIV. Lajost tekintette történeti ősenek, a Strasbourgban összegyűltek nagy része biztonnal a Fronde-ot. A perfekt önkényuralom adekvát politikai modellje az abszolutizmus, a nemesi hagyomány eszménye a regionális sokféleség, amelyet az abszolutizmus centralizált közigazgatása uniformizált. Az egyház sem őriz maradéktalanul jó emlékeket a Bourbonok gallikán államegyházi törekvéseiről és a jezsuita társaság XVIII. századi feloszlatajáról, ugyanakkor nem vágyja vissza az udvaronc jezsuita Tartuffe szerepét sem. Az AF nemzeti katolicizmusa szintézisként kiköveteli a Szentszéktől Jeanne d'Arc rehabilitációját s mindjárt szentté avatását. A neoroyalizmus normatív korszaka távoli múltba tolódik: IX. Szent Lajos XIII. százada minősül azzá. A szintézis elvi alapja azonban az, hogy a lényegét jelentő követelmény: a parancson és engedelmisségen alapuló rend és az egyenlőtlenséget jelentő hierarchia egyformán következik a parancsuralmi tagoltságból és az organicista funkcionális tagoltságból.

Maurras és az AF nacionalizmusa sem kiegyensúlyozott belsőleg. Ahogyan a XX. század elejére a vallási ellentétet a hit és a hitelenség ellentéte jelenti, s ez kiszorítja az egyes vallások közötti felekezeti ellentétet, úgy kézenfekvő volna, hogy a nemzeti probléma is redukálódjon a kollektivista nacionalizmus és az individualista demokratizmus elvi ellentétére, s az kiszorítsa a nemzetek közötti ellentétet. A szocialista kollektivizmus, legalábbis annak demokratikus vonala (Maurras számára Jaurès és Guesde) érdekkollektivizmus, az egyes egyének jólétének kivívására történt szövetkezés szemben a nacionalista kollektivizmussal, amely az organikus társadalom érzelmi összetartozásának emocionálisan átélt tudatosítása. Ebből az következne, hogy az integracionalista nacionalizmusnak egyfajta nacionalista internacionalizmust kellene je-

lentenie, amelynek jegyében minden ország nacionalistái egy oldalon érzik magukat a demokráciákkal szemben, akik az egyén emberi jogainak tudatára ébresztésével mindenütt bomlasztják a nemzeti közösséget. Ez a tendencia kezdettől végig jelen van Maurras ideológiájában. A német nemzeti sajátosságok és a német nemzeti hivatás eszmei megfogalmazója, Fichte elfogadott számára ezen az alapon, jöllehet a REDEN AN DIE DEUTSCHE NATION szerzője ezeket a nemzeti sajátosságokat éppen az inferioritásnak nyilvánított francia sajátosságok, a német hivatást a francia nemzeti érdekek ellenében fogalmazta meg, míg a fő mumus Kant, aki az emberi egytlényegűség és az ebből következő egyenrangúság eszméit helyezte filozófiai alpra. Mégsem mondhat le az egyes államok közötti ellentétet megfogalmazó szokványos nacionalizmusról. Az első-sorban német-, másodsorban angolellesség ugyanolyan szervező elve az AF-nacionalizmusnak, mint a demokráciaellenesség. Magyarázatként kezdetnek intézzük el azzal a lapossággal, hogy nem mondhatott le a nacionalizmus tömegmozgósító erejéről. Ilyen mozgósítóereje pedig csak a konkrét más nép ellen irányuló nemzeti előítéletnek van, a steril elvi nacionalizmusnak ilyen hatása nincs. Maurras azzal hidalja át az ellentétet, hogy a konkrét nemzeti ellenfélnek, a németiségnek tulajdonítja a destruktív eszmék történeti létrehozását. A reformáció hirdeti meg a hierarchiára épült katolicizmussal szemben az ember személyes, tehát nem kizárólag az egyház által közvetített kapcsolatát Istennel, szemben az egyház tanítói hatalmával (szekularizált formája a párt monopóliuma a marxizmus értelmezésére) az egyén jogát a Biblia szabad magyarázatára. Ez az individualizmus világiasodik az Emberi Jogok eszméjében (az angol-századok hozzájárulása a liberális elfajzáshoz), s helyeződik érzelmi alpra a német romantika által. A métey a protestánsná németesedett francia svájciakon keresztül szívárogo be Franciaországba. A két démon, a két szörnyű svájci: Voltaire és Rousseau. A konklúziót hazai szerzőktől (emlétsük csak Szabó Dezsőt, aki nézeteit nem német forrásokból merítette, hanem az L. M. által tárgyalt szerzőktől: Maurras-tól, Barrès-tól, Sorel-tól) ismerjük: a liberális-demokratikus-marxista individualizmus álegyetemesség, valójában ártó népek – a né-

metekhez itt társulnak a zsidók – népi sajátossága objektívalódik pseudouniverzalizmussá. Komplikált magyarázat, voltaképp a romantikából eredő „szellem-történeti” szemlélet nyakatekertségben való tetszelgése tobzódik benne. Nem válhat olyan ideológiává, amely „behatolva a tömegekbe anyagi erővé válik”. A reális szintézist valóságos politikai probléma teremti meg.

Ebből a szempontból tovább kell gondolnunk a problémát. A XIX. század utolsó harmadában világgazdasági korszakváltás zajlik le. A szabadkereskedelem nagyjából 1830–1870 közöttre tehető időszakát felváltja a vámvédelem korszaka. Új keletű etatizmus és nacionalizmus forrása lesz, hogy a fő cél az idegen vámterületre irányuló export előmozdítása. A hazafiság tartalma immár nem a felszabadulás az idegen uralom alól vagy az összefüggő területen lakó egy nyelvet beszélők egy államba egyesítése, hanem – Engels-paródiában kifejezve – a hazai termék védelme az idegen termék ellen. Az idegen vámhatár nemcsak versenytárs nélküli termékkel (német anilinfesték) és költség- s árszökkenő kulibérrel (erre kell a gyarmat) törhető át, hanem katonai erővel is. Nem feltétlenül mindjárt háborúval, elég lehet a katonai nyomás is. Elkezdődik a fegyverkezés, vele szervezőelvként és ideológiaként a modern militarizmus. A nemzeti eszme felszabadító hazafiságból hódító nacionalizmus lesz (Bernhard von Bülow: PLATZ AN DER SONNE). A belpolitikában pedig kifomálódik egy új arcú etatizmus: középpontba kerül a várendrszer, tehát erősödik az állam befolyása a gazdaságra. A hadsereg állami ügy és az a hozzá szükséges megnövelt költségvetés. Az új etatizmus nem áll össze még (majd csak a fasizmusban) konzisztens politikai modellé, rátelepül az államszökkenő liberális modellre, és fokozatosan tért nyer vele szemben. Az új nacionalizmus alapvető tartalma a más államokkal szembeni pozíció erősítése, befelé pedig szervezőerőként hat. Az új modell ideológiai formában jelenik meg egy margón maradt politikai mozgalom keretében, amely erőszakkal hatalomra akarja juttatni. Ez az integrális nacionalizmus és az AF. Ez oldja fel az életben a kétféle nacionalizmus ellentétét, és ezzel az elméletben is összebékíti őket. L. M. kimunkálja és elemzi az idevágó koncepciót. Az osztályharc nacionalis-

ta átértelmezéséről van szó. Munkaadó és munkavállaló érdekharca átfunkcionálódik a hazai termék és az idegen termék érdekharcává. A wilhelminus Németországban a hazai termék exponálását a „nemzeti munka megbecsülésének” nevezik – jelszóként kifejezve, hogy az export növelésében a munkásság is érdekelt. Az AF integrális nacionalizmusát Olaszországban viszik át az életbe. Az 1911-ben alakult integrális nacionalista párt, a Partito Nazionale vezetői: Corradini és Federzoni nyíltan vallják magukat Maurras követőinek. Ennek a pártnak ideológiája, hogy az osztályharc nem társadalmi osztályok, hanem államok között folyik. Vannak „fiatal népek” (azokról van szó, amelyek Lenin szerint későn szálltak be a világ újrafelosztásáért folyó versenybe), és vannak „előregedett népek”. Le az emberi jogokkal, éljen A FIATAL NÉPEK JOGA. Ez már egy német szerző könyvének a címe. Moeller van den Bruck afféle weimari Szabó Dezsőnek tekinthető. A „gondolat” elindult hódító útjára. De nemcsak az eszme hódít. A Partito Nazionale csak nyílt és radikális képviselője egy kolonialista törekvésnek, amely állami politikává válik, és ennek eredményeként 1911-ben Olaszország elfoglalja a felbomló Török Birodalomtól Líbiát, és gyarmatává teszi. Ha a hazai termék exportálása össznemzeti érdek, akkor az egyes termékek előállításának is közös az érdekük. Nem munkaadó és munkavállaló, hanem termelő ágazatok érdeke ütközik. Erre az elvre kell átépíteni az érdekvédelmi rendszert. Ez a Maurras által is hirdetett korporatív eszme lényege. Maurras a problémát historizálja, és visszavezeti a céhek világába, politikai modellt majd Mussolini csinál belőle.

Továbbgondolásra érdemes mindaz, amit L. M. Maurras és az AF antiszemitizmusáról ír. A már Drumont-nál jelentkezett francia antiszemitizmus nem tartalmaz a német és a monarchiabeli antiszemitizmushoz képest újumot. A zsidó itt is lényegében a termelési szférával szembeállítható pénztőke („mobil tőke”, 73. o.) megszemélyesítője. Annak a tőkésnek fantomizált képe, aki akkor is a haszonelvet követi, amikor az összeütközésbe kerül az államérdekkel. Az érthető, hogy a Dreyfus-ügy antiszemita indulatot váltott ki a kolonialista és militarista nacionalizmus híveiből. Különös viszont, hogy Drumont a zsidó polgárság elle-

ni hangulatkeltésből olyasféle hatást várt, mint amelyet Németországban Stöcker udvari lelkész antiszemita pártja elért. Franciaországban a zsidóság nem részesedett olyan mértékben a burzsoá pozíciókban, mint a német államokban. Rothschild nem jelentette úgy a francia bankvilágot, ahogyan a bécsi Rothschild a monarchiabelit. A francia kispolgártól idegen volt a romantikus antikapitalizmus, a kapitalizmus szervült a francia társadalom életében. Az önálló francia kisegysztenziák jövedelmüket államkölcsonkötvények járadékával egészítették ki. Ebben az esetben ugyan az állam tekintélye volt a kötvény értékállóságának a garanciája, azonban az államkötvény nem különbözött lényegileg a magánbankok által kibocsátott életjáradék-kötvényektől, ami a nyugdíjat helyettesítette. A francia kisember számára a bank nem azt jelentette, mint a magyar paraszt számára. Kévésbé tudott a francia szélsőjobb antiszemitizmussal tömegeket mozgósítani.

Az eszmetörténeti összefoglalás eltekint a történelmi folyamatba való beágyazástól. Arról sem esik szó, hogy Maurras milyen társadalmi környezetből származott. AF-beli harcostársairól sem esik szó. Sem Maurice Pujotról, sem Léon Daudet-ről, a TARASCONI TARTARIN megalkotójának fiáról. Arról sem történik említés, hogy műveinek kései kiadója, Pierre Gaxotte történészprofesszor korai időktől kezdve az AF harcos aktivistája volt, hasonlóan a Magyarországon ismertté vált és fordított Jacques Bainville-hez. A történész azzal járulhat hozzá a mű érdeméhez méltó módon ismertetéséhez, hogy megkísérelje felvázolni azt a politikai folyamatot, amelyben az eszmetörténetileg ismertetett mű született. Elértem ismertetésem címének magyarzatához. Maurras ideológiájának keletkezéstörténete a Commune leveréséig nyúlik vissza. 1871–1875 között Franciaország olyan ellenforradalmi kurzust élt át, amilyen a magyar fehér kurzushoz hasonlítható. A francia „kurzust” Ordre Moralnak nevezték. MacMahon elnök kryptoroyalista rezsimje a politikai katolicizmusra támaszkodott. Franciaországban IX. Pius pápa „Syllabus”-ának és a pápai csalhatatlanság világbotrányt jelentő kanonizálása által nevezetessé vált 1870-es első Vatikáni Zsinatnak a vonala uralkodott. A „kurzus” a Commune megtorlásaként Párizs nyakába rakta a förtelmes

Sacré Coeur-székesegyházat. A szakszervezeteket betiltották, amiért Franciaország azzal fizetett, hogy a francia szocializmus az ország civilizációs szintjével összhangban nem levő módon nem az angol munkáspárt reformizmusához hasonló koncepcióban, hanem a forradalmi szindikalizmusban fogalmazta meg a munkásköveteléseket, és az első világháború után a francia szakszervezetek a kommunista párthoz csatlakoztak, és ezzel az ellenforradalom büntetéséül Franciaország később megkapta Thorez elvtárs monstruózus kommunista pártját. 1872-ben Franciaország úgy úszta meg a monarchia visszaállítását, hogy a jobboldal az államformáról történt parlamenti szavazáskor megosztott volt. A mérsékelt politikai katolicizmus és a mérsékelt royalizmus Lajos Fülöp „polgárkirályságában” gondolkodott. A politikai katolicizmus mérsékeltbb vonala volt a MacMahon kurzus, az Ordre Moral ideológiai alapja. Montalembert liberális katolicizmusának a folytatása. Azé a szerző, akinek Eötvös Józsefet atyja már fiatalon bemutatta, s akinek nézeteire a magyar liberalizmus klaszikusa mindig éberfen figyelt. Az adott francia helyzetben ez a mérsékelt katolicizmus és royalizmus is ellenforradalmi kurzust jelentett. A monarchia azért nem tudott az államformáról tartott parlamenti szavazáson győzni, mert a Syllabus-vonalat mindenáron erőltető intranzigens katolicizmus és a reá támaszkodó royalista irány nem tudott közös platformra helyezkedni a mérsékelt royalistákkal a majdani királyság jellegét tekintve. Az ellentét a szimbolikus politikai térben jelent meg. Abban a kérdésben, hogy mi legyen a visszaállítandó királyság zászlaja. A Bourbon-párt trónkövetelője, aki Chambord grófjának nevezte magát, és V. Henrik néven akart király lenni, ragaszkodott ahhoz, hogy az állami zászló a Bourbon-ház liliomos zászlaja legyen, míg az „orléans-iak” beletörődtek volna a forradalmi trikolorba. Már akkor Franciaországban is sok múlt azon, hogy „koronás címer” vagy „Kossuth-címer”. A megosztott ellenforradalmi táborral szemben győzött a köztársaság. Az Ordre Moralra a demokratikus visszahatás 1879-ben a republikánus Jules Grévy köztársasági elnökké választása volt. A nyolcvanas években Grévy tábora lefolytatta az első kultúrharcot, amelynek során a szekularista tábor a falvakban kiépítette az addig monopolhelyzetben levő egyházi iskolákkal szemben a vilá-

gi elemi iskolák hálózatát. A parasztság szívét a világi iskola nyerte meg. Ezzel a klérus kiszorult a francia faluból, s a jobboldal végérvényesen elvesztette népi tömegbázisát. A francia parasztság ettől kezdve politikai képviselőjének a faluban a világi tanítót tekintette, szemben a plébánossal. A francia politikai mezőben az első kultúrharctól Mitterrand elnökségéig a baloldal-jobboldal közötti frontvonal nem a szocializmus-kapitalizmus táborai, hanem a klerikalizmus-szekularizmus között húzódott. Franciaországban ezért ebben a hosszú időszakban széles polgári baloldal társult a szocialista baloldallal a kasztosodott nagyburzsoázia tábora ellen, amely az integralista katolicizmusban és a Maurras-féle arisztokrata arculatú integralista nacionalizmusban határozta meg politikai identitását. A szekularista győzelem után a montalembertiánus, az új helyzetet is kompromisszumot kereső politikai katolicizmus a *Sillon* folyóirat körében szerveződött újra, erre való reakcióként pedig az intranzigens katolikus-royalista irányzat is megkísérelt újraszerveződni. Erre azonban csak újabb baloldali támadások ellenhatásként került sor. 1892-ben a francia szocialistáradikális köztársasági baloldal kirobantotta a Panama-csatorna Társaság korrupciós botrányát, és ezt a kolonializmus és a militarizmus elleni általános kampánnyá szélesítette. Erre volt válasz a jobboldal részéről, hogy a szoldateszka egy felfújt és koncepciók ügygyé manipulált kémkedési ügygel akart „veszélyben a haza, veszélyben a hadsereg” hangulatot dramatizálni. Egy nemzetközi arisztokrata eredetű tiszt, Esterházy százados (!) kártyaadósságokba keveredve hadititkokat adott el a német követségnek. A hadvezetés az ügyet Alfred Dreyfus kapitány, egy német nevű elzászi zsidó vezérkari tiszt nyakába varrta. Megszületett a modern történelem első koncepciók pere. A koncepció „üzenete” az volt, hogy a hadsereget a külső ellenség belülről bomlasztja, beépülve a hadvezetés szívébe, a vezérkarba. Ennek a bomlasztásnak a hordozója azonban nem lehet a klerikális-royalista kaszt valamely tagja. A szoldateszka kasztba nem hatolhat be az ellenség. A bomlasztást a német ellenség a német nevű zsidókon keresztül végzi, rajtuk keresztül épül be a hadvezetésbe. A francia baloldal erőteljesen visszautött. Keresztülvitte Dreyfus perújrafelvételét és rehabilitációját. Sor került a második kultúrharcra (az ezt Pá-

rizban megélő Ady meghatározó politikai élménye volt), amelynek során szétválasztották az egyházat és az államot, és a szerzetesrendeket civil szervezetekké nyilvánítva az egyleti törvény hatálya alá rendelték. Waldeck-Rousseau elnökletével a radikális párt került kormányra, és a kormányban szocialista miniszter is helyet kapott Millerand személyében. Minderre reagált a jobboldal Maurras fellépésével és az AF megalakulásával. Ezt a vereséget a francia jobboldal mindmáig nem heverte ki.

Érdeklődve várom Ludassy Mária nagy jelentőségű sorozatának folytatását. De Maistre és Maurras után a francia szalomácizmus szellemi műhelyének, a *Je suis partout* hetilap körének, Brasillach, Drieu La Rochelle Rebatet nézetrendszerének hasonló szellemű feldolgozását.

Szabó Miklós

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

KIEGÉSZÍTÉS STEIGER KORNÉL HEIDEGGER- KÖZLEMÉNYÉHEZ

A *Holmi* 2000. februári számában Steiger Kornél HEIDEGGER EUKLEIDÉSZ-ÉRTELMEZÉSE címmel a filozófus eddig ismeretlen kéziratát ismertette. Közleményének címe alá – érthetetlen okból – ezt a figyelmeztetést illesztette: „(Vigyázat! Fikció!)”. Nos, egy klasszika-filológus, filozófiatörténész számára az ilyesféle megjegyzések talán szellemesnek tűnhetnek. A huszadik századi magyar irodalom kutatójának azonban megdobban a szíve, és szemernyi kétsége sem marad a közzétett szemelvények hitelességével kapcsolatban, hiszen a közölt adatok segítségével megoldódni látszanak egy enigmatikus, ám tömörségében szuggesztív (vagy stílusosabban: *a maga elrejtettségében is fennén világló*) költemény értelmezésének mostanáig nyitott kérdései.

A vizuális-poétikai munka a mindössze három megjelenést megélt rosznyói *Új Lobogó* című, avantgárdista kapcsolatokat is ápoló irodalmi-művészeti lap 1926/2. számában látott napvilágot, NÉMETFÖLDRŐL ÉRKEZETT felcím-

mel. Íme a vers rekonstrukciója (a rossz papírra nyomott eredeti sajnós reprodukálhatatlan):

TSÚSZÓ SÁNDOR

MARCIMNAK

PONT
én

húzzam el a csíkot?

nyálkás* hal-álmom

kezemből kisiklik

Vagyok: túl

két (V)

Égpont között

* (φλεγματικός)

A vers természetesen eddig sem számított megfejthetetlennek. A „Pont én húzzam el a csíkot?” mondatban briliáns módon kapcsolódik össze a jassznyelvi kifejezés a természeti képpel: a csík-hal síkosságával. Az is világos, hogy egyfajta álmjelenetről van szó: a költő kezéből kisiklik a megragadhatatlan, talán maga az „én”. Hiszen „Vagyok: túl”, vagyis már felébredtem (mondja a költő), túl vagyok az álmon, benne az ébrenlét köztes állapotában (talán a zenit és a nadír között, gondolhatjuk, amivel általában véve is meghatározhatjuk helyünket a világban), két végpont (születés és halál), ugyanakkor két *égpont*, a határtalan tér inerciarendszerében elhelyezkedő két hely, a születés és a halál helye között, a *túl között-jében*. Nem érthetetlen tehát a vers, de maradnak ti-